

rozhovor

Zbyněk Tarant
Věra Tydlitátová

לזכר נשמת
חיים זאב
בר יעקב יהודה
רוזן זל
נפ' יחטבת תשלב
בעיר טורונטו קאנאדה
תנצב"ה
נדבת ע"י אחיו
יצחק ואברהם רוזן נ"י

Zbyněk Tarant

Rozhovor s Mgr. Věrou Tydlitátovou, Th.D.

Věra Tydlitátová, už jen to jméno samotné činí svého nositele nezapomenutelným. A současně jen málokteré příjmení svému nositeli tak krásně sedí. Víím, že se Vás na to lidé asi často ptají, ale mohla byste právě k tomuto příjmení říci něco bližšího? Jakožto někdo, kdo rovněž nosí poněkud exotické příjmení víím, že dříve či později člověk začne z vlastní iniciativy bádát po jeho původu a historii.

To jméno mám po svém manželovi, takže to není až tak úplně moje rodina a původ. Ale co víím, pochází rod Tydlitátů jednak z východních Čech a jeho část i z Prahy, dědeček manžela byl před válkou významným pražským obchodníkem s lahůdkami. Jméno Tydlitát pochází z nářečního označení houslisty, šumaře. Zajímavé je, že všichni Tydlitáti jsou nejspíš tak či onak příbuzní, je jich totiž dost málo.

Pohledem do Vašeho životopisu zjišťuji, že Vaše akademická dráha začíná relativně pozdě a především... po revoluci. Dovolte mi tedy prosím začít právě tímto obdobím. Proč vlastně Vaše dráha začíná takto pozdě a jaké byly Vaše osudy před revolucí?

Patřím ke generaci, která v dětství zažila okupaci v roce 68, byla jsem sice malá, ale pamatuji si to trauma celé společnosti dost živě. Pár metrů od našeho domu jezdily sovětské tanky, lidé plakali. Během roku se všichni okolo včetně přátel, sousedů a učitelů úplně změnili, začali zapírat a lhát. Moji rodiče byli od komunistů pronásledováni a já jsem nesměla studovat, nejprve ani na střední škole, dva roky jsem byla dělnicí v papírně, než jsem se dostala na průmyslovku. Musela jsem do Prahy, kde naše rodina nebyla známá.

A pomohli mi i dobří lidé, například plzeňský odpůrce komunistického režimu a politický vězeň František Pitor, který přes nějaké své známé zařídil dočasnou „ztrátu“ mých kádrových materiálů. Tak se stalo, že jsem paradoxně studovala na prestižní Střední průmyslové škole grafické například s mladým Štrougalem.

A po maturitě jsem opět nesměla studovat na vysoké škole, chtěla jsem na UMPRUM, věnovala jsem se ilustracím, kreslení a malování. Bez „papíru“ ze školy bylo tehdy nemožné například vystavovat či publikovat, prodávat obrazy atd., pokud člověk nebyl opravdu dobře zapsaný nahoře. Bralo se to jako příživnictví, vandalství a kdoví jak, zejména když jsem měla kontakty s undergroundem. Výstavy, koncerty, přednášky, které neměly oficiální záštitu, režim hodnotil jako podvratnou činnost. Kamarádila jsem s některými muzikanty, malíři a spisovateli, kteří nevěděli, kdy budou zavřeni za své umění. Občas také skutečně zavření byli. Věděla jsem, že mne na školu komunisté nepustí, ale zkoušela jsem to spíš z hecu a „co kdyby to vyšlo.“ Pokud bych měla „krytí“ že jsem „na volné noze“ oficiálně, žila bych si relativně nezávislý bohémský život. Na vědu bych možná ani nepomyslela a dodnes bych nejspíš malovala obrazy.

Vaším oborem je religionistika. Byla to od počátku Vaše touha věnovat se tomuto oboru?

Je zajímavé, že zájem o religionistiku u mne začal v době, kdy tento obor u nás ani neexistoval a ten termín jsem vůbec neznala, navíc jsem se k ní dostala právě přes výtvarné umění díky našemu profesorovi dějin umění Bohumíru Mrázovi. Byl to velmi inspirativní člověk a jeho temperamentní přednášky mi ukázaly souvislost mezi uměním, náboženstvím, dějinami a filosofií. Vodil nás po pražských památkách, ukazoval nejen umělecké slohy a význačná díla architektů, sochařů a malířů, ale vysvětloval i jejich duchovní základy. Dá se říci, že mne někdy v osmnácti letech nasměroval k zájmu o otázku, které se zde příliš neřešily. Tehdy bylo snahou dokonce i kostelní obrazy interpretovat bez nějakého náboženského vědomí, bývalo to někdy až komické, jak výklady opatrně kroužily okolo samotného tématu díla, rozebíraly se barevnost, kompozice, anatomie...

Po maturitě jsem se věnovala samostudiu, hodně jsem četla, co bylo k dispozici. Navštěvovala jsem bytové semináře tzv. Patočkovy univerzity, ale i když jsem tam poznala normální nemarxistické filosofické myšlení, stále mi chyběla ta syntéza umění, dějin, náboženství a filosofie. Vlastně religionistika, nebo to, co pod tím pojmem nyní chápu. K té jsem se dostala až po revoluci, kdy již pro mne studium na UMPRUM nemělo smysl, už jsem prodávala obrazy a ilustrovala knihy i bez školy a mohla jsem se svobodně realizovat a svou touhu po vzdělání jsem chtěla naplnit raději ve vědeckém oboru. Obor Religionistika na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy byl pak již jednoznačnou a zcela logickou volbou.

Religionistika to asi u nás nemá snadné. Má vůbec věda o náboženstvích co nabídnout v zemi tak sekulární, jako je ta naše? A jak byste vysvětlila laikovi rozdíl mezi religionistikou

a teologií na jedné straně a například kulturní antropologií na straně druhé? V čem je religionistický přístup jedinečný?

Religionistika má poměrně solidní tradici v západní Evropě, u nás se krátce pěstovala již na počátku 20. století, ale jen velmi úzce a nestala se nijak populární vědou, po komunistickém převratu byla jednak redukována na jakousi výchovu k ateismu, kdo se do této kategorie nevešel, byl pak zatlačen do pozic teologie. Teologické fakulty do jisté míry suplovaly tento obor na okrajových pracovištích, nebo v jednotlivých předmětech, byly příliš silné a tradiční, než aby je komunisté jen tak prostě zrušili, ale obor religionistika otevřeně existovat nemohl. Podrobněji o tom píšu ve své publikaci *Dějiny přemýšlení o náboženství a víře*. Spor mezi teologií a religionistikou, který byl již vybojován na Západě a mnohdy znamenal velmi tvrdé konflikty a někdy i ostudné aféry, u nás nemohl propuknout, protože religionistika i teologie byly jen tolerovány a dušeny. Proto do značné míry spolupracovaly a religionistiku u nás udržovali někteří teologové. Mým učitelem byl profesor Miloš Bič a profesor Jan Heller, později ještě Milan Balabán, s nímž jsem také blížeji spolupracovala, to všechno byli protestantští teologové.

Z druhé strany se k religionistice blížili filosofové, ale normální filosofie byla také služkou - nikoliv teologie, jako ve scholastice, ale marxismu-leninismu. Pražské intelektuální prostředí díky tomuto dusivému příkrovu přátelsky spolupracovalo a mezioborová studia byla samozřejmostí. Dnes již vím, že jsme neměli šanci opravdu dohnat špičková světová vědecká pracoviště a že chvála a obdiv významných západních vědců, kteří tajně do Prahy jezdili a přednášeli, byla často spíš lidským obdivem k touze mladých lidí po vzdělání, k odvaze a statečnosti, nebo snahou o povzbuzení. Po revoluci jsem zjistila, jak moc nám ujel vlak.

Nyní jsem mluvila o úzkém segmentu intelektuálního prostředí, totiž o jeho disidentské části, zatímco o oficiálním akademickém prostředí nemohu nic říkat, bylo mi uzavřené. Víím, že i tam vznikala výborná díla, ovšem v jiných oborech, v historii, dějinách umění a podobně. Přes všechnu nesvobodu jsme měli vynikající odborníky a česká věda na tom obecně nebyla špatně, pokud se vyhýbala určitým tématům. Dokonce v některých ohledech, například ve finanční podpoře na tom byla věda lépe než dnes, nebyla však pro každého. Je hrozné, že desítky, možná stovky nadaných, inteligentních mladých lidí byly vyřazeny z tohoto vědeckého světa pro svůj původ či názory. Mnoho dětí nemohlo studovat a věnovat se vědě, těžko odhadnout, jaká škoda tehdy vznikla na duchovní a intelektuální úrovni národa. Domnívám se, že nynější duchovní, mravní i odborná bída a všeobecné zbarbarštění je ještě důsledkem ztráty těchto generací.

Lidé se u nás často domnívají, a to je právě specifikum českého disidentského přežívání religionistiky, že tento obor je buď jakýmsi modernějším „vědeckým ateismem,“ nebo že jde o jiný název pro teologii. Tento omyl se udržuje možná i proto, že krátce po Listopadu 89 prudce stoupl zájem o religionistiku a ta se stala skoro módním oborem, učila se dokonce i na gymnáziích. Protože však nebyli žádní vystudovaní religionisté, nejčastěji vyučovali religionistiku občankáři, nebo duchovní. A právě vstup

farářů do výuky tohoto oboru posílil představu, že jde o dějiny náboženství, dějiny církve, zkrátka o součást teologie.

Rozdíl mezi oběma obory je však veliký, i když předmětem obou je zdánlivě totéž a také terminologii užívají mnohdy společnou. Teologie se definuje jako reflexe víry. Myslí se jí však reflexe vlastní víry, jde tedy o přemýšlení o víře z pozice věřícího a o odpověď na boží oslovení. Religionistika se nemusí nutně zříkat reflexe vlastní víry, vždy však zachovává hermeneutický a metodologický odstup. Věnuje se vztahu člověka jako duchovní bytosti k jeho kulturním projevům řazeným pod pojem náboženství. Pracuje s pojmem Posvátno, nezabývá se pouze monoteistickými systémy, ale věnuje stejnou pozornost všem formám náboženského života od archaických dob po současnost a v globálním rozměru. Religionistika neřeší pravdivost některého náboženství, náboženství chápe jako lidské, historicky zařazené a kulturně podmíněné dílo, jako složitý systém různých antropologických, kulturních, sociologických, dějinných faktů, které tvoří neoddělitelnou součást toho, co chápeme jako lidství, byť i to lze různě zpochybnit.

Religionisté hovoří o náboženství jako o antropologické konstantě, tedy nepracují s pojmem zjevení, zdroj náboženského života hledají na počátku lidských dějin, v dobách, kdy se člověk stává člověkem. Náboženské konání lze odvodit dokonce i z pohřbů člověka neandrtálského, tedy člověk náboženský není pouze člověk našeho typu, ale je to velmi stará podoba lidství, náboženství je jedním z faktorů, které lidství definuje. To je samozřejmě zcela jiný pohled než je pohled teologa, který předpokládá zjevení jediného pravého Boha v určité fázi lidských dějin, zjevení, kterému předcházela doba nevědomí, nesprávných kultů, „pohanství“ a bludů.

Otázkou je, jak může religionistiku pěstovat člověk věřící, je to otázka, která se řeší již možná dvě stě let. Známe religionisty zcela oddané ateismu, i religionisty hluboce věřící a zatím nelze říci, zda je víra výhodou, či překážkou. Ateisté argumentují, že víra brání v objektivním pohledu, věřící naopak přirovnávají nevěřícího religionistu k někomu, kdo zkoumá plavání, aniž kdy vstoupil do vody. Naštěstí je tento spor spíš přátelským poštuchováním mezi kolegy a nevím o případě, kdy by vyústil v nějaké dehonostování druhého. Postupně se ujal konsensus, že tento spor nelze vyřešit a že není důležitý natolik, aby bránil ve spolupráci. Moje zkušenost je, že věřící člověk může odstoupit od své víry a může se věnovat religionistice stejně jako například přírodovědě, neboť vědecký pohled se s vírou míjí a neruší. Soužití racionality a víry je pro někoho otázkou, ale myslím, že to hezky vyřešil již Majmonides, který i pro obyčejné lidi zdůvodnil tezi, že o spor nejde, že jde o mimoběžné zkušenosti, které se navzájem mohou obohacovat. Já člověka beru jako komplexní bytost s tělem, racionalitou, duchovním hladem, emocemi i etikou chování, všechny složky je možné a potřebné kultivovat a není správné potlačit jednu na úkor druhé. To dobře věděli kabalisté se svým modelem sefrotického Stromu života, kde mají své místo dialekticky a hierarchicky rozprostřené vlastnosti, z nichž žádná není nadbytečná nebo zavrženíhodná.

Po studiích a krátkém působení v Praze jste se přesunula do Plzně. Říkám si, že to vlastně musel být dosti odvážný „krok do prázdna“, jít vyučovat relativně malý obor na malou a tehdy velmi mladou fakultu s nejistou budoucností. Nelitujete někdy toho, že jste opustila svou alma mater?

Pro mne to tak úplně krok do prázdna nebyl, v Plzni jsem prožila dětství, mám zde rodinu, stále jsem tu měla druhý domov a po životních peripetiích, mnohdy dramatických, jsem Plzeň opět brala jako útočiště. Praha by mi sice umožnila profesní růst lépe než Plzeň, ale neuměla jsem si představit, jak v Praze vychovávám děti, chyběla by mi tam příroda, přátelé a rodina. Mí kolegové, kteří byli i mými spolupracovníky a přáteli, postupně buď odcházeli z Prahy, nebo opouštěli aktivní akademickou dráhu, prostě se jednou stalo, že se pro mne výhled práce v Plzni stal atraktivní výzvou. Nezapírám, že v tom byla i touha odejít z příliš petrifikovaných struktur a uzavřeného prostředí s přísnou hierarchií a konkurenčními tlaky do dynamického prostředí mladé fakulty, kde bylo možné něco nového vytvářet, budovat a vymýšlet. V Plzni jsme se cítila mnohem svobodněji.

Vstup na plzeňskou univerzitu nebyl úplně jednoduchý. Až po setkání a rozhovoru s tehdejšíím děkanem profesorem Budilem jsem pochopila, že zde mám velké možnosti růstu. V té době byla Plzeň nesmírně atraktivní i pro další lidi z Karlovy univerzity, mnoho jich přešlo do Plzně, nebo si zde alespoň vyjednali částečné úvazky a praxe, soukromě mi mnohdy říkali, že mi vlastně závidí zdejší svobodnější akademické prostředí, lepší pracovní podmínky a tvůrčí atmosféru, která tehdy v Plzni na našem pracovišti panovala. V tehdejší době byla celá naše společnost naladěna mnohem optimističtěji než nyní, to se dalo velmi cítit i v univerzitním prostředí. Byli jsme plní elánu. A přestože je nyní všeobecně ve společnosti i na univerzitě mnohem dusněji, nikdy jsem nelitovala, že jsem přišla do Plzně. Stále zde vidím veliké možnosti rozvoje, jsou zde skvělí lidé, je zde ohromný potenciál. Svou alma mater stále ctím a občas se setkám s některým pražským kolegou, pokud to jde, samozřejmě spolupracujeme. Ale kdyby mne nyní někdo z Karlovy univerzity oslovil s nabídkou práce, musela bych odmítnout. A neváhala bych.

V Plzni jste se po několika letech pedagogické činnosti dostala, podle mých informací tak trochu proti své vůli, do nevděčné manažerské pozice vedoucí katedry. Obohatilo Vás to nějak? Kdybyste mohla poradit něco svým kolegům, kteří se na podobném nepopulárním postu ocitli, co by to bylo?

Máte pravdu, ta funkce mi tak nějak „spadla na hlavu“ a s klidným svědomím mohu říci, že jsem o ni neusilovala. Bylo to ostatně v době finančních problémů, kdy o takovou funkci asi nestál nikdo, protože to znamenalo věnovat se velmi prozaickým věcem a namísto psaní odborných publikací řešit akreditaci, rozpočet a velmi ožehavé personální problémy. Díky tehdejší velké solidaritě snad všech kolegů se nám podařilo pracoviště provést tou krizí, ale určité prvky nestability přetrvávaly a zatím stále ještě přetrvávají, je to dáno samotnou povahou našeho oboru. Jestliže je nějaký obor postavený v podstatě na třech pilířích sice příbuzných, ale náročných a obsáhlých specializací, je velmi

nesnadné udržet jeho integritu. U nás se setkává studium starověku, arabistika a judaistika a jejich svorníkem je Přední východ.

Tahle kombinace dává oboru nejen úžasnou dynamiku, ale také jedinečný charakter, ovšem má v sobě i silné odstředivé tendence. Pomineme-li samozřejmě stálou možnost zavlékání politických konfliktů do akademického diskursu, stále latentně přítomný aktivismus některých studentů zejména v prvních letech, zpolitizování oboru, kterému jsem se vždy velmi razantně bránila, jsou i rozpory uvnitř oboru, které jsou čistě metodologické. Někteří studenti si již při podání přihlášky dobře uvědomují, že jde o náročný obor, který vyžaduje široký záběr a velkou pružnost myšlení, že to není nic pro „fachidioty.“ Mnoho lidí však přistupuje ke studiu s touhou věnovat se víceméně pouze arabistice, nebo jinému ze tří okruhů a nelibě nese povinnost zvládat i ostatní dva. V prvních letech to bylo zvláště patrné, dokonce jsem kdesi na internetu četla nadšené zvěstování jednoho našeho studenta, že studuje arabistiku. Ten student pak dosti revoltoval proti nutnosti skládat zkoušky například z dějin Mezopotámie nebo z judaismu.

Pro vedoucího pracoviště je toto vše těžko únosné, právě na něj totiž dopadá nespokojenost, konflikty a případné apely na změnu charakteru pracoviště. Žila jsem stále pod tlakem, aby se naše katedra stala jakousi katedrou moderních arabských reálií, zejména politických. Část studentů měla dojem, že studovat starověk je nepraktické a pro život nepotřebné. Nicméně naše pracoviště je nyní jediné v republice, kde se vyučuje klínopis, a jeho odstranění by znamenalo praktický konec klínopisných studií v našich zemích. Již proto je třeba tak exkluzivní obor udržet, byť za cenu obrovských finančních nákladů. Vždy jsem se pokoušela skloubit zcela legitimní pragmatickou potřebu užitečného vzdělání s jistě romantickou a zcela nepragmatickou touhou pečovat o českou klínopisnou tradici. V době finančních škrtů a existenčních nejistot to byl úkol téměř nadlidský.

Co radit kolegům, vlastně co poradit nástupci, který je mým přítelem a skvělým odborníkem? Aby měl dost sil, pevné nervy, odvahu a aby se smířil s tím, že náš obor nikdy nebude definitivně hotový, uzavřený a nekonfliktní.

Širší veřejnost Vás dnes zná i jako aktivní bloggerku a „lidskoprávní aktivistku“, ačkoliv vím, že ten druhý pojem nemáte moc v oblibě. Jak se vlastně z akademicky stane „buřička“ a „revolucionářka“? Nebo je to naopak?

Já se za buřičku nepovažuji, dokonce je mi určitá forma politického aktivismu protivná, myslím, že důležitější je každodenní drobná práce, jak to říkal Masaryk. Petice, demonstrace, průvody a silná slova jsou málo účinná. Dokonce si myslím, že i kdyby lidé svrhli naše zkorumpované politiky, ať již nějakým volebním zázrakem, nebo při nezákonném puči, nakonec by zase nahoře stanuli nějakí zloději, darebáci, ne-li dokonce něco horšího, než máme nyní. Někteří lidé očekávají jakousi obrodu od neparlamentních stran, ale já takové obrodě v současné době nevěřím, malé strany nejsou stranami ctnostných lidí, jsou jen malé a jen nejsou v parlamentu. Některé mohou být relativně slušné, ale jejich praktický vliv zůstane okrajový, jiné malé strany obsahují velkou dávku svinstva. Politici

obecně nemohou změnit klima ve společnosti. Klima ve společnosti je totiž tou hlavní nemocí, nikoliv několik sobeckých, neschopných, nebo slabých politiků, které nemocná společnost ve své letargii nechává nezodpovědně vládnout.

Přesto píši články a občas se do něčeho vložím, a to proto, že jako člověk nemohu mlčet k věcem, které se dotýkají mého svědomí, občas jsem dost temperamentní, s tím nic nenadělám. Na Vaši otázku mohu říci, že „buřičkou“ jsem byla již dříve, podepsala jsem Chartu 77, HOST a kdoví jakou petici či prohlášení, chodila jsem na různá pražská náměstí, a to ještě před Listopadem 89. Ale nikdy jsem nebyla takovou tou nepochybnou revolucionářkou, fanatismus je mi cizí, jsem skeptik a v podstatě pragmatik v čapkovském smyslu. Vždy se ptám, jestli mám opravdu pravdu a jestli se náhodou nemýlím, jestli nemají pravdu ti druzí, jestli je zápas nejen legitimní, ale zda jeho výsledkem bude také něco reálně dobrého. Rozhodně bych neřekla, že účel světí prostředky, ale i nad tím účelem si kladu mnoho otázek, nevěřím, že lze vybudovat nějaký ráj na zemi, nebo dokonalou utopii. Věřím v to nedokonalé, konečné, lidské. Ctím demokratické hodnoty, i když vím, že demokracie má spoustu chyb. Nedávám přednost konfliktu, revoluci, násilí. Nevěřím jim. Jen občas se ve mně vzbouří cit pro spravedlnost, nebo nějaký pocit hnusu, a pak se vyjadřuji dost radikálně. Například můj odpor proti antisemitismu, který vyústil v založení Ligy proti antisemitismu, byl reakcí na několik let trvající urážení židovských spoluobčanů, na nechutné kampaně na internetu, různé ty „seznamy židů,“ na žvásty o Protokolech sionských mudrců, na osočování vynikajících lidí z nedostatku vlastenečství, protože jsou Židé. Tyhle ohavnosti se šířily několik let a jejich autoři si mysleli, že jsou beztrestní a že jsou velcí světlonoši a hrdinové milovaní národem. Takoví laciní bojovníci proti fiktivnímu nepříteli, zbabělci, hulváti a hlupáci, kteří za komunismu mlčeli a nyní ventilují své zastydělé komplexy, mi pochopitelně připadali nechutní a styděla jsem se za ně. Ale trvalo dost dlouho, než jsem zareagovala, přesto jsem si u nich okamžitě vysloužila osočování z nenávislosti, fanatismu, nebo což je zvláště humorné, fňukání, jak jim ošklivě a bezdůvodně křivdím a ubližuju.

Ačkoliv se považuji za demokratku, odmítám s některými lidmi „vést dialog“ a to je v současné české společnosti těžké vysvětlit, neboť zde je demokracie zaměňována za džungli, kde si práva na všechno urve ten silnější. Ale demokracie není anarchie a lhář prostě pod mémi články žádný prostor k šíření lží, pomluv a sprostot nedostane. Zde se řídím názorem Debory Lipstadvové, že s popírači holocaustu (nebo jinými antisemity a rasisty) se nediskutuje, nejsou to partneři pro dialog. Moje působení na vedoucí pozici mne také poučilo, že některé věci je prostě nutné učinit, říci, nebo rozhodnout a na diskutování není prostor. Když je něco správné a nutné, není čas na žvanění a je třeba to rozseknout na vlastní riziko. I to podle mého patří k demokracii stejně jako nároky na slušné jednání se spoluobčany, byť by patřili ke kdovíjak neoblíbené menšině. To je ta nyní tolik nenáviděná politická korektnost. Proto také nepovažuji za slušné s demokracií ohánět se svobodou slova například při urážení Romů a při útocích na ně. Jsou prostě věci, které nelze v demokracii nikdy tolerovat - a v tom umím být hodně radikální. Ze stejného

důvodu pokládám za neslučitelné s demokracií současné snahy o resuscitaci nějaké novodobé formy českého fašismu, byť by měl zaštitění z nejvyšších míst. Odpor proti tomu neznamená být revolucionářkou, ale prostě jen slušným člověkem s fungujícím svědomím.

Závěrem bych se chtěl vrátit k tématu Věra Tydlitátová – akademička. Vedení katedry jste předala, uvolnily se Vám ruce. Jaké jsou teď Vaše plány? Chystáte nějaký zajímavý projekt? Uslyšíme o ZČU pod Vaším jménem?

Po čtyřech letech vedení pracoviště jsem již byla na pokraji vyhoření a postupně jsem začala mít všech těch starostí dost. Uvědomte si také, že mám i rodinu, která si také žádá můj čas a energii, že mám stále své malování, dům, zahradu, svůj soukromý život. Už jsem opravdu nechtěla věnovat veškerý volný čas katedře, i v noci myslet na finanční problémy, dohadovat se s lidmi a čelit různým tlakům a manipulacím. V prvních dnech po složení funkce jsem se cítila jako po nějaké hrozné nemoci, jako bych sestoupila ze hřbetu tygra, najednou se mi vrátila chuť do života. Teď si ještě nějakou dobu dám volnější režim, musím si odpočinout, to už je otázka zdraví. Ale pak chci začít pracovat na své habilitační práci a vůbec na dalších monografiích. A samozřejmě mi dost času zabere výuka a práce se studenty, to mi zůstalo. Také se chci nadále podílet na konferencích, které naše pracoviště pořádá, zejména chci podporovat „své dítě“ – každoroční konference o soudobém antisemitismu, i když hlavní nápor organizační práce jsem musela přenechat vám, mladším kolegům. Mohu s uspokojením konstatovat, že se mi poštěstilo to, co je největší odměnou každého učitele, totiž vychovat několik opravdu dobrých nástupců. A přeji sobě i jim, aby byli nakonec lepší než já, protože všechno musí růst a rozkvétat a nikoliv upadat.